

BALOGH GERGŐ (1991) Budapest

BALOGH GERGŐ

Lapis József: Elég

Alföld Alapítvány–Méliusz Juhász Péter Könyvtár, 2022

Milyen kritikus Lapis József? Röviden: több mint elég jó. Mint az *Elég*ben összegyűjtött kritikák is tanúsítják, szellemes, az irodalmat, a világot és önnön működését iróniával és gyengéd humorral szemlélő, ám túl szerény és túlságosan is nagyvonalú. Ennél is fontosabb lehet azonban az, hogy Lapis József olyan kritikus, akit érdekel a kritikai gyakorlat elmélete, így az is, hogy amennyiben csináljuk, miként érdemes csinálni. Az *Elég. Közelítések a kortárs irodalomkritikához* című kötetet, és ez nem kevés, éppen az különbözteti meg a klasszikus kritikagyűjteményektől – amikkel kapcsolatban, ahogy erre Nagy Hilda is utal (Nagy Hilda, *Egy kritikus intelmei*, <https://www.kulter.hu/2023/01/lapis-jozsef-eleg-kritika/>), felvethető a kérdés, hogy van-e a dokumentumértéken túlmutató jelentőségük egyáltalán –, hogy gondolkodik a kritika műfajáról. A mai napig alulreflektáltabb gyermekkönyvkritika-írásnak szentelt értekezések e tekintetben például különösen hasznosak lehetnek sokak számára.

A kritikairás Lapis-féle modelljéről közvetett módon a második blokk huszonegy írásából, közvetlenül pedig az *Elég* első blokkját kitevő metakritikai szövegekből, valamint egy, a kötetben helyet kapó beszélgetésből kaphatunk árnyalt képet. Ezeket a könyvben egy harmadik, irodalomértelmező esszét felvonultató blokk követi. Fontos megjegyezni, hogy Lapis kritikái messzemenően visszaigazolják az elméleti fejtegetésekben foglalt alapelveket, így az elmélet és gyakorlat viszonya itt meglehetősen harmonikus.

De miben is állnak ezek az alapvető ismeretek? Egyfelől már az első szövegben figyelhetünk arra, hogy a szerző számára igen fontos a kritikai és metakritikai diskurzus alapvető civilizációs normáinak fenntartása (ez később is visszatérő motívum), ami főként abban érhető tetten, hogy mind a személyeskedő, mind pedig a túl durva megnyilatkozásoktól távolságot tart, hol implicit, hol explicit módon rámutatva ezek problematikusságára. A kötetnyitó *Kis kritikai thesaurus* szócikkeinek iróniája tulajdonképp maga is ezt a szerepet tölti be: az irodalmi élet ágensének bemutatása során felvázolt portrék olyan típushibákat – gyengeségeket és elfogódottságokat – is ironikus reflexió tárgyává tesznek, amelyek elural-

kodása egyenesen vezethet a diskurzus lezúlléséhez. Lapis iróniája reflektált és reflexióra kész, lát és láttat, egyszóval didaktikai funkcióval bír. Másfelől olyan, az irodalomkritika szerkezeti és nyelvi felépítésére vonatkozó megfontolásokkal is szembesülhetünk, amelyek jóval nyilvánvalóbban és határozottabban vezetnek be a kritikairás alapjaiba.

Az *elég jó kritikus* című, első megjelenése óta számtalanszor hivatkozott írás a maga tíz pontba szedett kritikairói szabályrendszerét egy analógiával vezeti be: „Vasemberre és Thorra akkor van szükség, ha az univerzum (de minimum a Föld) áll sürgető elpusztítás előtt, de ők kicsire nem adnak. A romokat a S.H.I.E.L.D. háttércsapata takarítja el, s ők végzik a nélkülözhetetlen kulimunkát is.” Lapis analógiája szerint a S.H.I.E.L.D. az „elég jó kritikus” szerepét világitja meg, ami azt is jelenti, hogy az elég jó kritikus, akárcsak a szerző, tulajdonképpen a „középszerű, munkás kritikus” pozícióját foglalja el, aki nem alkot semmi eget rengetőt, és aki, ellentétben a szuperhősökkel, nem dönti romba Manhattan látképét, miközben a világot óvja a rá leselkedő fenyegetésektől. Amíg innen nézve a S.H.I.E.L.D.-et a hátramaradó világ érdekli, addig Vasembert és Thort az aktuális nagy – részben általuk is kreált – esemény köti le. Az elég jó kritikus ereje tehát éppen a középszerűségben rejlik: nem formálja át a világot, viszont mivel inkább része annak, nem is rombolja le azt. Működése, akár azt is lehetne mondani, fenntartható.

Az elég jó kritikus ilyesformán, mutat rá Lapis, a rendezett irodalomkritikai élet minimuma: a kritika ökonómiájának az elég jó és a formabontó kritikus éppúgy része, sőt, az elég jó kritikus tulajdonképp az utóbbi feltétele. Habár első ránézésre ennek nem feltétlenül érzékelhető a jelentősége, a szerző ezzel jelentősen feljebb teszi a léceket, hiszen a megbízható középszerűben rögzíti a minimumot, ahelyett, hogy belépési küszöbéről értekezne (a szöveg által rögzített egyszerű, gyakorlatias intelmek együttese korántsem olyan könnyen abszolválható, mint amilyenek elsőre látszik). Az *Elég* mindenekelőtt azért effajta minimumokat rögzít, mert a maximumokat tervezhetetlen, eseményszerű létmóddal bíró formációknak tartja: „a legérdekesebb kritikák épp [...] a szabálytalanok és öntör-

vényűek közül kerülnek ki, talán éppen ezért érdemes merengeni a kritikairás szabálytárán. [...] Jelen sorok írója [...] nem tud abban segíteni, hogy hogyan jöjjön létre körülöttünk szingularitás.” A kritikairás maximuma eszerint csak a minimumok, a szabálytalan a szabályos, a normatörő a normatív irányból lesz érzékelhető, és talán létrehozható is: megbízható, magabiztos szakmai tudás nélkül, és erről például a jobb költők a mai napig tudnak, aligha lehetséges egyedül létrehozni. Amíg a minimum Lapisnál meghatározható és meghatározandó, addig a szinguláris a maga nyitottságában válik elgondolhatóvá. Ez nem csupán arra mutat rá, hogy a kritika, ellentétben az olykor sajnos irodalmárkörökben is forgalmazott, a kritikusai potenciált egy félreértett demokratizmus miatt mindenkiben felfedező vélekedéssel, tanulandó és – még az értékelhető minimuma is – felkészültséget igényel, hanem arra is, hogy akár csak a szépirodalmi alkotás, kreatív munka, így korántsem magától értetődő az, amikor egy szerző értő, a művét izgalmas perspektívába helyezni képes kritikusára talál. A szingularitás megképződésének feltételei tanulhatatlanok, de tanulás nélkül senki körül nem képződik szingularitás, összegezhethetnénk az *Elég* belátását.

A kötet *A kritikairás fonákja* című szövege nemcsak arra mutat rá, hogy a könyveket, amelyekről a kritikus ír, érdemes elolvasni, hanem arra a rendszerszerű problémára is, ami a könyvek el nem olvasásához vezethet: túl sok a könyv és túl kevés a kritikus, ami az egy főre jutó recenziós példányok növekedésével egyenes arányban növeli a kiegészítő kockázatát is. Az ember vagy nemet mond, vagy kiég – Lapis maga is a kritikus kedve átmeneti felszámolódásáról ad hírt a könyv elején, és ez, noha a szerző ezt a *Kortárs irodalom és kritikai diskurzus...* című, a kötetben olvasható beszélgetésben hosszabban is kifejti, kötődik a saját ízlésbe vetett hit megingásához, nem függetleníthető a kulturális ipar egyre nehezedő teherként is érzékelhetővé válni képes működésmódjától sem. Az itt feltűnő, ám a kötet írásaiban egészében ki nem bontott etikai kérdés, vagyis az, hogy a kritikus a könyvnek vagy a könyviparnak (és szereplőinek) tartozik elsősorban felelősséggel, a kritikairói gyakorlat egyik alapvető problémája. Se seri, se száma azoknak a „kritikáknak”, amelyek egy recenziós példányért cserébe hajlandók eladni a jó véleményüket. Feltehető persze a kérdés: hogyha a kritikus feladatai közé tartozik, amennyiben inkább a könyv iránti felelősséggel szeret gondolkodni, miként va-

lósítható meg az elfogadható negatív kritika? Lapis frappáns érvmenete – amely frappánság, a nyelvi-szerkezeti ökonómia áldozatait szedve, a könyvben több helyütt gátat is szab a felvetett problémák szisztematikusabb tárgyalásának – szerint a megalapozott negatív kritika egyfajta adomány a szerző számára, hiszen éppen a jelentőséget igazolja viszsza. Ugyanakkor e szerint a nagyon is – jó értelemben – földhözragadt érvelés szerint a kritika nem csupán a műről és a műnek szólhat, vagy legalábbis nem feltétlenül csak arról és annak szól, hiszen a társadalmi nyilvánosságban különböző funkciókat is képes lehet betölteni.

A kritika innen nézve nem biztos, hogy csak akkor lesz izgalmas, ha a mű összetett, problémaérzékeny, a könyvet több (életmű, irodalomtörténet stb.) kontextusban is elhelyező értelmezését adja. Felveheti a párbeszéd megindítójának funkcióját is, mintegy lökést adva a diskurzus kialakulásának: „A kritika tehát adott esetben olyan eszköz lehet, mint a tóba hajított kő: célja a provokáció, az állóvíz felkavarása, vita kezdeményezése.” A kritika Lapisnál olyan multifunkciós eszköz, amelynek karakterét és pozícióját a kritikus szakmai felvérteztsége, tudása, irodalom- és kultúraszemlélete, valamint politikai elhivatottságának mértéke határozza meg, és amelylyel pontosan ezért kell körültekintően bánni. A kritikai tér funkcionális tagolódásának gondolatát hangsúlyozza más irányból a kötet *A kritika anatómiája* című szövege is. A kötetben szereplő kritikák és értelmező esszék pontosan erről a kimunkált, mérlegelő, rétegzett szemléletmódról adnak számot, nem mellesleg – folytatva a szerző *Lóra 2.0. Közéletek a kortárs magyar költészet* című előző könyvének projektjét – a kortárs magyar költészet megbízható ízléssel felvázolt kritikai archívumát hozzáférhetővé téve az olvasó számára.

„A kritika az aktív és összetett gondolkodás egyik formája. S mint ilyen, a kultúra egyik alapköve” – olvashatjuk az *Elég* egyik kulcsfontosságú megállapítását. Lapis könyve e praxist – ahogyan ez számtalan helyen és formában visszatér benne – a párbeszéd létesítése és életben tartása révén tartja elgondolhatóknak. Az elég jó kritikus párbeszédbe lép a művel, az olvasóval, önmagával, miközben igyekszik megfelelni a magára mért teoretikus és praktikus követelmények sorának. A több mint elég jó kritikus azonban képes minderről átfogó igénytelenséggel gondolkodni. Az *Elég* a több mint jó kritika alapkönyve, amelyet legalább egyszer mindenkinek el kellene olvasnia, aki kritikairásra adja a fejét.

ROSONCZY ILDIKÓ (1953) Salföld

ROSONCZY ILDIKÓ

Solymosi József: Lázár Vilmos ezredes, a megbízható csapatparancsnok

Line Design, 2022

Egységes, német nyelvű, erősen központosított, de korlátlan uralkodói akarat érvényesítésével gazdaságában, közigazgatásában és igazságszolgáltatásában modernizált összbirodalom megteremtéséről álmodott Felix zu Schwarzenberg herceg, az Osztrák Császárság 1848. november 21-én hivatalba lépett miniszterelnöke. Schwarzenberg és uralkodója neoabszolutista állami berendezkedésről szőtt álmának megvalósítását akadályozta a birodalmon belüli alkotmányos önállóságért, majd függetlenségért vívott magyar szabadságharc. Az osztrák kormányzat az autokrata orosz cárhoz, I. Miklóshoz fordult fegyveres támogatásért, hogy alattvalói lázadását leverje. Az orosz uralkodó a gyors és biztos siker érdekében akkora hadsereget indított el a Habsburgok birodalmának területére, amely létszámában nemcsak a magyar honvédsereget múlta felül, hanem szövetségésének a háborúban bevetett haderejét is.

Bécszet megalázó helyzetbe hozta a honvédsereg 1849. tavaszi győzelemsorozata, majd az, hogy az orosz nagyhatalom katonai segítségére szorult. Ez a dupla megaláztatás is oka volt a brutális osztrák megtorlásnak, amelynek során a hadbírák a szigorú ítélet érdekében a haditörvényszékek eljárásrendjére kiadott utasítástól is eltekintettek.

Hogyan került Lázár Vilmos honvéd ezredes tizenharmadikként az Aradon 1849. október 6-án kivégzett tizenkét honvéd tábornok, a szabadságharc felső katonai vezetői mellé? Miért nem volt számára kegyelem? Solymosi József kötete nemcsak ezekre a kérdésekre adja meg a választ, hanem teljességre törekedve, bőséges dokumentumanyag közzétételével együtt vázolja fel a talán legkevésbé ismert vértanú életútját.

Solymosi József könyvéből az is kiderül, hogy Lázár valójában még ezredes sem volt. Bem altábornagy ezredesi rangra csak augusztus 14-én Lugoson, utólagos jóváhagyás reményében emelte. Az előléptetésre ugyanis a Világos vára közelében húzódó szőlősi mezőn lezajlott fegyverletételt követő napon került sor, így azt hivatalosan már senki nem hagyta jóvá. Bem a frissiben előléptetett ezredes ugyanezen a napon kinevezte a IX. hadtest pa-

rancsnokává, mivel a helyben lévő egyetlen tábornok, Dessewffy Arisztid, a hadtest korábbi parancsnoka az emigrációra is gondolva augusztus 14-én reggel elhagyta a lugosi tábort. A déli határ közelében, Karánsebes és Orsova között összeszedett csapatok azonban már csak maradványok voltak a hadtestnek. Lázár, aki a határ felé vezető út biztosítását kapta feladatul, elvállalta a megbízatást, hogy parancsnokként rendjét megőrizve együtt tartsa az ugyan hadtestnek nevezett, de tulajdonképpen csak gyenge hadosztálynyi erőt. A fegyverletételről szóló hírek bizonyossá válásával és szembesülve katonái feláldozásának értelmetlenségével – de látva azt is, hogy már nem az addig védelmezett ügyről, hanem egyes vezérek személyes meneküléséről van szó –, élelmezés nélkül maradt csapatai sorsáról kellett döntenie. Ő maga, ahogy segédtsíztje, Matolai Etele feljegyezte, emigrálni semmiképpen nem akart, mert mint kijelentette, „ő ki nem megyen, inkább akar itthon meghalni, mintsem a külföldön akár koldus, akár király lenni”. De ekkor már számos példa mutatta azt is, hogy a szétszéledő vagy magányosan hazatérni igyekvő honvédeket a helybéli román lakosság agyonveri. A közelben lévő császári csapatok parancsnoka, Karl Simbschen vezérőrnagy levélben tájékoztatta Lázárt Görgei fegyverletételéről, és felszólította a kapitulációra. Közben megérkezett hozzá Franz Liechtenstein császári altábornagy levele is, aki tudomást szerezve arról, hogy egykori katonatársa, Dessewffy Arisztid szintén a térségben tartózkodik, neki és Lázárnak büntetlenséget ígért, ha leteszik a fegyvert. Lázár augusztus 19-én estefelé Karánsebes közelében mintegy 2500 emberével kapitulált. Dessewffy, bízva Liechtenstein ígéretében, a maga kíséretével ugyanekkor adta meg magát. Lázár Vilmos öt napig volt tehát igencsak csekély erőt jelentő önálló seregtest parancsnoka.

Az aradi haditörvényszék 1849. szeptember 26-án Lázár Vilmost kötélt általi halálra és teljes vagyonszerzésre ítélte, de az ítélet mellé kegyelmi felterjesztést mellékelte. Az ítélet elismerte, hogy Lázár csak alezredes és hadosztályparancsnok volt a honvédseregben, a kegyelmi felterjesztésben pedig

az szerepelt, hogy „soha nem volt önálló vezér és főnök”. Mint megállapítást nyert, „Haynau augusztus 31-én kiadott, a hadbírószági eljárásokra vonatkozó utasítása szerint Lázár a büntetendő 3. kategóriájába tartozik, ugyanis csupán Dessewffyvel való kapcsolata miatt került ez elé a haditörvényszék elé. Azaz csak egy későbbi időpontban kellett volna tárgyalni az ügyét, elkülönítve az 1. kategóriába tartozó tábornokoktól és a 2. kategóriába tartozó politikai vezetőktől. Maga Liechtenstein altábornagy is közbenjárt Dessewffy és Lázár érdekében, ahogy megígérte. Ennek ellenére vagy éppen ezért Haynau az ítéletet csak annyiban enyhítette, hogy e két vádlott esetében lőpor és golyó általi halálra változtatta a halálbüntetés végrehajtásának módját” – számol be a történész a Lázár sorsát eldöntő ítélet alakulásáról. Lázárék császári csapatok előtt tették le a fegyvert, nem az oroszok előtt, amit maga a hadbírószág is elismert, de mégsem tartotta különösebben méltánylandónak. A kivégzés módjának enyhítésénél többet egyébként nem javasolt a kegyelmi előterjesztés sem.

Lázár Vilmos az október 6-án kivégzettek között a maga 32 évével csaknem a legfiatalabb volt, nála csak a harmincéves Leiningen-Westerburg Károly tábornok volt ifjabb. A Nagybecskerekben, huszártiszt családjában született Lázárnak a szakirodalomban általában említett örmény származására vonatkozóan Solymosi József nem talált semmiféle megbízható adatot. Bő tizenegy évnyi katonáskodás után Lázár Vilmos cs. kir. hadnagy tiszti jellegének megtartása nélkül 1844-ben kilépett a szolgálatból, és feleségül vette a háromgyermekes özvegy báró Reviczky Máriát. Házasságuk szerelmi házasság volt, Lázár a gyermekeket sajátjaként nevelte. Anyagi gondjaik 1847-ben megoldódni látszottak, ugyanis Lázár a Középponti Magyar Vasúttársaságnál vállalt főpénztárnoki állást, majd a társaság elnökének, a később muszkavezetőként elhíresült Zichy Ferenc grófnak a titkára lett.

1848 tavasza Pozsonyban találta a családot. Lázár belépett az önkéntes nemzetőrségbe, majd a volt katonatiszteknek szóló felhívásra tiszti állásért folyamodott a honvédseregbe. Októberben honvéd főhadnagy, novemberben pedig már századosként az utászkarhoz beosztva a Győr környéki sáncépítési munkálatokban vett részt. 1849. január elején a későbbiekben kolerában elhunyt Rápásy Mihály tábornoknak a Tiszántúlra visszahúzó tartalék hadtestébe került, és a tábornok segédtisztje volt 1849. március végéig. Március 31-én

már őrnagyként kapott kinevezést a Zemplén, Ung és Bereg megyei csapatokból szervezett dandár élére. Egyre fontosabbá vált ez a vidék, egyrészt a Galícia felőli határvédelem megerősítésének szükségessége miatt, másrészt mert ebben a régióban volt az ország hadianyaggyártásának egyik központja: a munkácsi vasgyár, valamint a turjaremetei és a felsőremetei fegyvergyár. Májusban dandárjával az északi hadsereg állományában, a IX. hadtest kötelékében Sáros vármegyében, főként Bártfa környékén állomásozott. Az ő katonái találkoztak először a magyar határt átlépő orosz főerők előcsapataival Bártfától délre, Lófalú közelében, ahol június 19-én kisebb összecsapásra is sor került közöttük. A magyar védelmet jelentő IX. hadtest és a lengyel légió az orosz főoszlopnak körülbelül tizedét tette ki. Fokozatosan hátrálva, az oroszokat többször szétbontakozásra kényszerítve lassították az ellenség előrenyomulását Miskolcig. A július 10-én alezredessé előléptetett Lázár már hadosztályparancsnokként végül „a déli hadszíntéren folyó harcok talán legmegbízhatóbb alparancsnokává nőtte ki magát”. Bátorságával, határozottságával kitűnt a Szeged kiürítését követő harcokban, az augusztus 5-i szőregi és augusztus 9-i temesvári csatákban. Láttuk, hogy az összeomlást követően is híven, katonái iránti felelősséggel teljesítette kötelességét.

Solymosi József kötetében a vértanú életrajzát 145 tételből álló dokumentumgyűjtemény követi, többségében eddig publikálatlan anyaggal: Lázár hivatalos és magánleveleivel, dandár-, majd hadosztályparancsnoki jelentéseivel, az utolsó napok, majd az aradi haditörvényszék irataival. Felesége, Reviczky Mária sógornőjéhez, Lázár húgához írott leveleiben családi életükről, mindennapi gondjaikról kapunk képet, de az asszony beszámol az 1848-as tavasz pozsonyi világáról, férje nemzetőri, majd honvédtiszti szolgálatáról és kivégzéséről is.

Lázár Vilmos már aradi fogságában német nyelven megírta visszaemlékezését a maga tevékenységére az 1849 áprilisa és augusztusa közötti időszakra vonatkozólag. Solymosi József terjedelmi korlátok miatt kötetébe nem vehette fel ezt az emlékiratot, amely azonban megjelent magyarul Katona Tamásnak *Az aradi vértanúk* címmel többször újra kiadott dokumentumgyűjteményében, így könnyen hozzáférhető. A visszaemlékezés ezekre a hónapokra fontos és hiteles forrás, de a Solymosi József által közzétett iratokkal együtt megismerteti az olvasót Lázár személyiségével is. Tisztességes emberről, szerető férjről és apáról, józan ítélőké-

pességű, éles szemű, katonai túlkapásokkal szemben szigorúan fellépő parancsnokról van szó. Henryk Dembiński-ről szerzett benyomásai nem igazán jók. Emlékiratában kitér egy márciusi esemény leírására, mégpedig a lengyel altábornagynak a főparancsnoki posztról a tisztakar követelésére történt 1849. március 3-i leváltására. A kápolnai „szerencsétlen” csatát követő viharos jelenetet szemtanúként tárgyilagosan, mégis humorérzékkel örökítette meg: Bayer József ezredes „nevetséges pátosszal” kéri a hadműveletekre vonatkozó napló átadását, „Dembiński kardjára szalad, a mellékszobából három segéd rohan ki, kardjaikat menet közben kötve fel, Löwinger (vezérkari tiszt) hóna alatt tartja a jegyzőkönyvet, és esküszik, hogy csak holttestén át vehetik azt el tőle. Dembiński egyik kezében kardját, másikban egy jegyzőkönyvet tartván, dühös mozdulatokkal folyvást ordítóz. Már valóban hinni kezdtem, hogy kénytelen leszek verekedésbe keveredni, amelynek oka is ösmeretlen volt, és amelyben hirtelenében nem tudtam volna, kit üssek, kit védjek? Én azonban összetett karokkal nyugodtan állottam...” A Kossuthra hivatkozó Dembiński leváltását végül maga Kossuth hagyta jóvá, s ez volt a honvédsereg tavaszi győzelemsorozatának feltétele és záloga. Debrecenben Lázár megtapasztalta, „mint gerjesztette Dembiński mindenkiben maga iránt a szánakozást, s mint izgatott Görgey ellen. Ez véleményem szerint nemtelen fegyver volt, és nekem ez az ember nem tudott tetszeni” – olvashatjuk Lázár sorait Matolai Etele fordításában.

A Line Design Kiadó 2016-ban indította el alaputatásokra épülő, iratmellékletekkel gazdagított életrajzi sorozatát *Aradi Vértanúk* címmel, Hermann Róbert szerkesztésében. Eddig megjelent Hajagos József tollából Török Ignác és Dessewffy Arisztid, Hernády Zsoltéból Schweidel József, Fleisz Jánoséból Nagysándor József, Csikány Tamáséból Vécsey Károly tábornokok biográfiája. Pelyach István nevével jelzett, több szerző közös munkája Damjanich

János tábornok élettörténete. A Kiss Ernő altábornagy életének szentelt kötetet négy szerző tanulmányából Hermann Róbert állította össze. Nem készült el még Aulich Lajos, Knezić Károly, Láhner György, Leiningen-Westerburg Károly és Poeltenberg Ernő életrajza. (Bár Hermann Róbert még 1998-ban kis kötetet adott ki Poeltenberg-ről *Mindig az elsők között* címmel.)

A kiadó tizenhét kötetre tervezi a sorozatot. Aradon ugyanis nem csak október 6. napja kezdődött kivégzésekkel. Augusztus 22-én felakasztották Ormai Norbert ezredest, a honvéd vadászcsapatok szervezőjét. (Életrajzát Süli Attila írta meg.) Október 25-én agyonlőtték a nyelvújító Kazinczy Ferenc fiát, Kazinczy Lajos ezredest. (Életét – amelyről Pásztor Emil munkája 1979-ben jelent meg – Solymosi József dolgozta fel, még a Lázár-életrajz megírása előtt.) Végül 1850. február 19-én felakasztották Ludwig Hauk alezredest. És az aradi mártírok között tartjuk számon Lenkey János tábornokot is, aki azért került el a halálos ítéletet, mert perét egyre jobban mutatózó elmeháborodottsága miatt fel kellett függeszteni. Lenkey, akinek huszárszázada 1848 tavaszán Galíciából szökött haza, a börtönben megalázó és nyomorúságos körülmények között 1850. február 9-én hunyt el. Ahogy a hadbíró jelentette Haynaunak, az „orvosok által már régen reménytelen esetnek ítélt” lázadóvezér „végre halál útján fogyatékbba jutott”.

Az *Aradi Vértanúk* életrajzi sorozatával a történet-szakma régi adósságot törleszt. Ideje is, hiszen a nyugati történetírásban „egyre gyakoribb az a fajta teljesen téves értékelés, amely Schwarzenberget nagy liberális politikusként ünnepli, az aradi vértanúk kivégzését pedig osztrák szempontból nemcsak érthetőnek, hanem helyesnek is tartja”. A már említett Katona Tamásnak, az aradi peranyagokat közreadó történésznek ez az 1970-es évek végén tett megállapítása semmit nem veszített érvényességéből.

VÁRADI FERENC

Arról beszélni, ami van: In Memoriam Pilinszky János

Luther, 2021

A költő születésének centenáriuma alkalmából tavaly megjelent kötet igazi irodalmi különlegesség. A szerkesztők a Credo evangélikus folyóirat elmúlt tizenkét évének szépirodalmi közleményeit válogat-

ták és rendezték sajtó alá, a Pilinszky-életmű kulcsfontosságú motívumai, fogalmai köré rendezve a lírai szövegeket. Nagyon egyedi, már-már tudományos kísérletet idéző ez a szerkesztői gondolat:

egymással eredetileg szinte semmiféle kapcsolatban nem álló művek nyelvi, asszociatív világában tapogatózni az ott felsejlő, az *Apokrif* költőjének hangját és látását idéző vagy azzal párbeszédet kereső, ám önállóan élő és cselekvő költői gesztusok után. A kötet léte igazolja: e vállalkozás sikere szinte eleve elrendelt volt, köszönhetően az életmű elmúlt évtizedek alatt kialakult nagyon sajátos pozíciójának.

Pilinszky eredetileg már-már ezoterikus költői magatartása és a nem-beszéd csendjéből szinte hangonként, szótagonként előbukkanó közlései az elmúlt fél évszázadban mélyreható változásokat indítottak kultúránk költői nyelvvel még kapcsolatot kereső, azt befogadni képes regisztereiben. Lett légyen egy költői nyelv bármilyen zárt, intim és asszociatív – kifejező ereje, virtuozitása, szépsége az idő múlásával közismertté, sőt népszerűvé emelheti. A szövegek jellegzetes nyelvi megoldásai, témái, képrendszere már magát az életművet is megidéző heurisztikus jellegzetességgé alakultak – kézenfekvő lehetőségeket kínálva ezzel a szövegekkel való epigoni, de akár ironikus, parodisztikus kapcsolat kialakítására is. Pilinszky sorai a 21. században iskolai memoriterként, popzenei vendégszöveggént vagy kereskedelmi mottóként bármikor élénk bukkanhatnak.

Így a centenáriumi megemlékezések közül az egyik leginkább ambiciózus, a költői befolyásoltságot felvállalni képes szövegekből összeállított kötet a fenti ellentmondásokból kirajzolódó labirintusba merészkedik. „Ki nyitja meg a betett könyvet?” – kérdezhetnénk máris zavarba ejtő többértelműséggel: egyrészt utalva az életmű szövegeinek egyfajta populáris szakralizálódására, másrészt a szállóige-szerűsödés elkerülhetetlen kockázatára, harmadrészt pedig arra, mennyire nehezen nyitható meg valamiféle párbeszéd céljából a többféle értelemben is zártnak, befejezettnek mutatkozó életmű (amelynek kanonikus pozíciója ráadásul időről időre megkérdőjeleződni látszik). Hogyan válnak a kötet szerzőinek sokszínű és sokhangú szövegei a *Harmadnapon* költőjének monolitikus nyelvét (is) megidéző jelekké?

Az antológia tizenegy, önálló címadással jelölt fejezete konkrét Pilinszky-sorokkal idézi meg az életmű egy-egy aspektusát, nem titkoltan külön is kiemelve a költő kapcsolatát az Evangéliummal és a keresztény egyházzal. Így a nyitó fejezet *Valamikor a paradicsom állt itt* címen az *Apokrif* felidézése mellett a kortárs lírában is oly fontos képszerű tér-élmény megteremtését emeli ki. Az olyan fejezetcí-

mek, mint a második: *És megpróbálom feléd fordítani a fejemet*, a negyedik: *Ellátogatsz a legbelső szobába* vagy a záró, *Hányféle találkozás, Istennem* az imádságra nyíló lélek és emberi szó léthelyzetét idézik. Mert végül is valóban e kettősség alkotja a legendásan szikár Pilinszky-életmű vázszerkezetét: a végletekig vitt,

néha szinte már szótárszerűen igénytelen tárgyias-ság és a líra hagyományába a legmélyebb rétegekig hatoló érzelmközpontú személyesség.

Nehéz a kötet versei közül egyet-egyét külön méltatni, kiemelni: a jó antológiák lényegi vonása, hogy váratlan pillanatokban képesek korábban nem sejtett élményt, tapasztalatot kínálni az amúgy sem lineárisan haladó olvasónak. Például már a kötet elején, Miklya Zsolt *Por és birs* című szonettkoszorúja hosszú időre hatalmába keritheti a befogadót – a virtuóz forma előnyösen erősíti fel a szöveg enigmatikus vonásait. Jellegzetes példa a kötet szerkesztői megoldásaira a második fejezetet záró vershármás: Iancu Laura *Fogságban* című szövege már a címben jelzett fogolymotivum által is idézi Pilinszky világát, de szerepel a versben a villany lekapcsolásának a *Négyoroszból* jól ismert képe, valamint az irgalom jellegzetesen központi fogalma. Molnár Illés fejezetet záró verse (*Koncertnapló*) pedig a kötetet ihlető életmű, illetve annak alkotója legendás zenei érzékenységére adott reflexióként is olvasható.

Számos szöveg címében, mottójában, ajánlásában megnevezett módon is megidézi Pilinszkyt: a teljesség igénye nélkül Dobai Lili, Fenyvesi Félix Lajos, Fülöp Péter, Iancu Laura, Kertész Eszter, Regős Mátyás kötetbe válogatott versei közül egy-egy sorolható ide. Miklya Zsolt *Szárnykép: létszótár Pilinszkyvel* ciklusa él legbátrabban a költői imitáció eszközeivel: egyes darabok itt formai megoldásaikkal is megidézik Pilinszky jellegzetes, ellenpontos, szaggatott jambusait. Számos szerző, például Ayhan Gökhan, Jónás Tamás, Lackfi János, Szabó T. Anna, Petróczi Éva, Vörös István szövegei nagyobb távolságból „olvashatók össze” az antológia koncepcióját vagy az adott fejezetet keretező, Pilinszkytól vett gondolattal, motívummal. A kötet végén pedig két prózai szöveg: Fenyvesi Félix Lajos Vasadi Péterrel készült beszélgetése és Molnár Krisztina Rita *Néma szakítás* című írása további kiterjedéssel bővíti az antológia koncepcióját.

Ezért is jelenthető ki: a kötet változatossága jelentős kihívás elé állítja az olvasót, a versekkel való elsődleges ismerkedésen túl szinte azonnal elkezd-

heti keresni a megfejtéseket: vajon miféle korhoz vagy életműhöz is kötött összefüggésrendszerből kiemelve talált új helyet az adott mű a jelen kötetben? Akárhogy is: Pilinszky sok egyéb mellett *hangként* is velünk él, mégpedig a verset megelőző csendből mintegy előjel nélkül, esendő, de mégis tūpontos, megingathatatlan határozottsággal, intonációval felcsendülő hangként. Ugyanígy írott szövegei szabálytalan hosszúságú soraival, strófaival, pársoros verseivel és versszakaival jellegzetes, „földből kimeredő” vizualitással töltik meg az életműkiadások lapjait. E két ponton az *Arról beszélni, ami van* kétségtelenül igen közel jut az életmű jelenlétének megidézéséhez. A szinte közös poétikai

sajátosságként is megfigyelhető, gyakran szinte lapidárisan kemény verskezdő felütések és a roppant változatos, de klasszikus formákat csak nagy ritkán idéző mértékben írott versek a késő 20. századi költészet olyan vonásait mutatják, amelyeket lehetetlen volna Pilinszky költői hagyatékának hatásától elkülönítve megérteni.

A kötet fizikai megjelenése: négyzetes formája, matt puhakötése, Tordai Róbert leheletfinom, mégis szikár grafikai terve és Fülöp Péter illusztrációként felhasznált monokróm fotói egységes, és emlékezetes fizikai formában teszik tárgyként is szerethetővé a Credo-könyvek sorozatának első darabját.

SZABÓ FRUZZSINA

Cserna-Szabó András: Zerkó, Attila törpéje

Helikon, 2022

SZABÓ FRUZZSINA (1986) Budapest

A szabadszájú berber törpe, Zerkó kalandjait elbeszélő pikareszk regény bővelkedik a szerzőtől már jól ismert satirikus humorban, érzékletes gasztronómiai leírásokban és csattanós anekdotákban. A kis Zerkó az ötödik században, Hippo Regiusban látta meg a napvilágot, és korabeli mór Svejként szinte az egész ókori világot bebarangolta. Járt Rómában, Konstantinápolyban, sőt Attila udvarában is, hogy végül Cipruson számoljon be életéről néhány halásznak, akik a történeteikért némi ikarioszi borral fizetnek neki.

Főleg a szöveg nyelvezete az, ami miatt a könyv nem talált egyöntetű tetszésre a kritikusok körében, pedig a narrátor kocsmái stílusát aligha lehet számon kérni az írón – aki mégis így tesz, valószínűleg nem sűrűn jár kvaterkázni se ciprióta, se más nemzetiségű ivócimborák közé. A korhely Zerkó bizony nem válogatja meg a szavait, és történetei sem a szemérmes olvasóknak szólnak. Mindezzel együtt a *Zerkó, Attila törpéje* szórakoztató és fordulatos mű, amely úgy ad hiteles betekintést a történelem egy szeletébe, hogy a cselekményt előzetes ismeretek nélkül is követni és élvezni lehet.

A borkedvelő törpe azt vallja, hogy „hosszú az út a valóságtól az

igazi történetig”; tehát jóindulattal sem állíthatjuk róla, hogy megbízható elbeszélő lenne. Hallgatósága emlékezteti is rá, a múltkor máshogy adta elő a történetet, amely dióhéjban a következő: Nevelőanyja állítólag a szemét között egy dinnyehéjban talált rá, majd hazavitte, hogy saját gyermekeként nevelje tovább. Nevelőapja, a félszemű datolyaárus nem igazán szívelte a fiút, ezért amikor Zerkó fiatal férfivá serdült, könnyörtelen módon eladta a piacon. Ennek az eseménynek köszönhető, hogy kinyílik előtte a világ: szülei házából először egy patricius, Caius Geganius Plancus házába kerül rabszolgaként, ahol kitanulja a római előkelő réteg szokásait, és házi istenként kényére-kedvére ehet, ihat és szórakozhat a szebbnél szebb rabszolgányokkal. Szerencséjét annak a hasonlóságnak köszönheti,

amit közte és Priaposz termékenységisten között fedez fel gazdája: azt a jó néhány centit ugyanis, amit a magasságából elvettek az istenek, a hímtagja méretéhez taldották. A jómódú és hedonista nemes nagy tisztelője a nagy falloszú törpe istenségnek, ezért számos kiváltságban részesíti a berber fiút. Az aranyéletnek azonban a vérszomjas vandálok rajtaütésének következtében vége szakad, akik elhurcolják ma-

gukkal, és ekkor kezdődik meg a gyors észjárású fiú hosszú vándorlása. Különböző birodalmakban fog megfordulni, és mivel nagy fogékonyt mutat a nyelvtanulás iránt, hamar poliglott válik belőle, aki az ókor szinte bármely régiójából származó emberrel képes megértetni magát, és olykor még pókhálóra ragadt legyekkel is eltársalog. Hol tolmácsként, hol hímrinyóként kényszerül dolgozni, lesz belőle udvari bolond, bohóc, sőt egyszer még cirkuszigazgató is. Mire a birkacomb alakú szigetre, Ciprusra sodorja az élet, ahol halászként él és – a később felfedezett vér szerinti apjához hasonlóan – korszokban rothasztja a halat a rómaiak által előszeretettel fogyasztott fűszerhez, a garumhoz, már boldognak vallja magát. De hogy jutott el a dinnye-hejtől idáig?

„Voltam rabszolga és isten, éheztem és ettem ezüsttáliból, voltam az arany és a farkam megszállottja is. Néha a rühes kóbor kutya is többet ért nálam, és olyan is volt, hogy úgy éreztem, a világ sorsa az én kezemben van. Volt, hogy szerettem, és engem is szerettek. Volt, hogy gyűlöltek, és én is gyűlöltem. Szügyig jártam a bűnben: paráználkodtam, loptam, hazudtam, még embert is öltem. Szívem tocsogott a bosszúvágyban. Máskor meg morális atlétafényként csillogtam önmagam előtt.”

Zerkó Hesse Sziddhártájához hasonlóan számos vallással és filozófiai irányzattal ismerkedik meg utazásai során. Az arany és a testi örömök megszállottjából bölcs és megállapodott öregember lesz belőle, elmélyül a germánok és a hunok mitológiájában és a kortárs filozófusok tanaiban, majd miután egy (kard)csapásra megfosztják a lába között hordott büszkeségétől, a buddhizmus lelki gyakorlatait hívja segítségül, hogy elérhesse a vágy nélküliség állapotát.

Zerkó alakját először Priszkosz rétor vetette papírra – igaz, ő Zerkónnak nevezte –, így adva ötletet az Attila-megszállott szerzőnek, aki négyszáz oldalasra duzzasztotta az apró udvari bolond törté-

netét. „Attila gyerekkorom óta izgat, ott nőtem fel a Dél-Alföldön, ahol Attila hatalmas jurtavárosa állt egykoron... Amikor először olvastam Zerkóról, rögtön tudtam, hogy ő az én hősem” – nyilatkozta Cserna-Szabó András egy interjú során. A könyv elkészültét évekig tartó könyvtárazás előzte meg, ami nem csoda, tekintve azt a történelmi adatmennyiséget – személy- és helységneveket, csatákat, évszámokat, amelyekről a könyvben olvashatunk, nem is beszélve a számos korhű receptről, amelyek olvasására összefuthat a nyál az ember szájában – amennyiben szeretjük a tevét vagy a papagájt.

Cserna-Szabó Andrásnak nem kell feltétlenül Apiciushoz mennie tanácsért, hogy eligazodjon a gasztronómia világában. Születtek már tollából gasztroesszé és irodalmi szakácskönyvek, fakánáljából lecsók, és nyilatkozataiból tudjuk, hogy fogyasztóként sem veti meg a kulináris élvezeteket. „Szerelmes vagyok a rusztikus magyar konyhába, egy rendes borjúlábért a világ végére is elmegyek” – vallotta be egy interjúban.

Cserna-Szabó regényét olyan sűrűn szövik át az intertextusok, hogy sebészszerűen sem lehetne őket leválasztani a szövegről. Zerkó elszabadult hajóágyúként tüzel az olvasóra 21. századi szlenggel, könnyűzenei utalásokkal, mémekkel vagy szépirodalmi idézetekkel. Még Gárdonyi Géza Zétájával is összefuthatunk pár bekezdés erejéig. Olyan szerteágazó forrásokból kölcsönzött szövegrészleteket a szerző, mint Catullus versei, Hajnóczy prózája és Lovasi András dalai – szinte lehetetlen lenne a teljesség igényével felsorolni mindent és mindenkit, úgyis megtette ezt Cserna-Szabó a könyv végén található, *Akiktől biztosan loptam* kezdetű felsorolásban.

Noha a *Zerkó* cselekménye a távoli múltba repít minket, mégis aktuális olvasmány lehet, hiszen ma is a válságok és háborúk korát éljük, Cserna-Szabó Andrástól pedig elleshetjük, hogyan tekintsünk a legkilátástalanabb élethelyzetekre is humorral és egy világlátott törpéhez méltó bölcsességgel.

Kedves Olvasóink!

A Kortárs folyóirat aktuális számát az Írók Boltjában, valamint az alábbi helyeken biztosan megtalálja:

Budapest: Árkád (Relay és Inmedio), Blaha Lujza tér (Relay), Boráros tér (Relay), MOM Park (Inmedio), Nyugati téri aluljáró (Relay), Széll Kálmán tér (Relay)

Debrecen: Árkád Fórum (Inmedio), **Eger:** Széchenyi út (Inmedio), **Győr:** MÁV váróterem (Relay), **Miskolc:** Szinvapark (Inmedio), **Solymár:** Auchan (Inmedio), **Sopron:** Széchenyi tér (Inmedio), **Szeged:** Dugonics tér (Inmedio)

Lélek Formák

SoulShapes

II. Népművészeti Nemzeti Szalon
2nd National Salon of Folk Art

MŰCSARNOK | KUNSTHALLE BUDAPEST
2023. 04. 15. - 2023. 07. 16.

MŰCSARNOK
A Magyar Művészeti Akadémia intézménye
Institution of the Hungarian Academy of Arts

MM
MAGYAR
MŰVÉSZETI
AKADÉMIA

NFI
NEMZETI
FOLKART
MAGYARORSZÁG

B
BORBÁS
KERT

NATURICA
GROUP